

Dr. Balla Ferenc – dr. Balla István

KIK NYUGSZANAK A BEZDÁNI ALSÓ-TEMETŐ DÉLNYUGATI RÉSZÉBEN LÉVŐ TÖMEGSÍRBAN?

Az 1944 novemberében, Bezdánban történt tragikus eseményekről már több munkát publikáltunk. Ezek szövegeit mindig kiegészítettük a tudomásunkra jutott újabb adatokkal.⁷³

A megjelent munkák ellenére még ma is vannak olyan események, amelyeket további kutatásokkal még inkább meg kell világítani. Ilyen fehér folt Bezdán közelmúltjában az Alsó-temető délnyugati részében található tömegsír, amelynek helyén egymás mellett egy nagyobb és három kisebb műköből készült sírkereszt áll.⁷⁴ A nagyobb sírkereszten a következő felirat

⁷³ *Bezdánban történt.* (In: Makovecz Benjamin szerk.: *Mit tudunk magunkról?* Budapest, 1999–2000, 278–313.; *Bezdán története. (A jugoszláv katonai közigazgatás bevezetésétől a termelő parasztszövetkezetek felbomlásáig) 1944–1953,* Tóthfalu, 2001. 7–103.; *A bezdáni vérfürdő.* (In: *Honismeret*, XXIX. évf. 3. szám. Budapest, 2001, 76–92.); *Egy bezdáni magyar diplomata, Bácskeresztúron történt 1944-ben, Oktalan és indokolatlan kivégzések* (In: Csorba Béla, Matuska Márton, Ribár Béla szerk.: *Rémuralom a Délvidéken. Újvidék*, 2004, 43–50., 167., 151–160. A témával más szerzők is foglalkoztak műveikben: Cseres Tibor: *Bezdáni ember* (In: *Kortárs*, XVIII. évf. 11. szám. Budapest, 1973, 1742–1749; Matuska Márton: *A megtorlás napjai* (Újvidék, 1991, 27–41.; Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában* (Budapest, 1991, 104–137. stb.).

⁷⁴ Adatközlők: 1. Kelsch István (Bezdán, 1868 – Bezdán, 1972) földbirtokos. Bezdán, Tito marsall u. 6. Szóbeli közlésének ideje: 1945. 2. Kelsch János

olvasható: *Itt nyugszik / Nist Mihály / 1889–1944. nov. 19. / és 37 ismeretlen.* Az egyik kisebb keresztre Johann Keller neve van vésvé. A másik két kisebb kereszt felirata olvashatatlan.

E három kőkereszt emeltetésének története: Katharina Stein (Küllőd, 1906 – Trostberg (Németország), 1982) a „(...) Nist Mihály (...) és 37 ismeretlen.” feliratú sírkereszt mellé egy kisebb műkőkeresztet állíttatott, amelyre rávésette apja, Johann Keller nevét. Amikor kiszabadult a gyűjtőtáborból, az 1944 novemberében kivégzett és a szálláson elhantolt férje, Adam Stein és sógora, Stefan Stein tetemét 1955. január 31-én az Alsó-temetőbe szállíttatta. Az akkorra már összezsugorodott tetemeket két kis koporsóba helyezve, az Isterbácon agyonlőtt többi férfi sírhelysorába egyházi szertartás mellett temettette el. Sírhelyüket két kisebb műkőkeresztel jelölte meg. Később férje és sógora sírja fölé egy nagyobb, közös kőkeresztet emeltetett.

Több év után Katharina Stein leánya, Elisabeth Stein (Bezdán, 1922) a két kisebb, félre állított, feleslegessé vált műkőkeresztet áthelyeztette nagyapja, Johann Keller kisebb műkőkeresztje mellé.

Tudomásunk szerint Nist Mihály sírkeresztje és annak felirata, a Zomborban élő leánya megrendelésére készült. Egyelőre talány: honnan tudta, vagy kitől hallotta, hogy a tömegsírban

(Bezdán, 1887 – Zombor, 1972) borbélymester. Bezdán, Tito marsall u. 10. Szóbeli közlésének ideje: 1945. 3. Ruff Ferenc (Bezdán, 1912 – Mohács, ?) ny. műszövőmester. Szóbeli közlésének ideje: 1974. 4. Kelsch Sándor (1921–1995) raktáros és anyagbeszerző. Bezdán, Tito marsall u. 10. Szóbeli közlésének ideje: 1980. 5. Elisabeth Stein (Bezdán, 1922). Németország, Traunreut, L. Brandl Str. 2. Írásbeli és szóbeli közlésének ideje: 1993. 6. Tallóssy József (Bezdán, 1926) ny. műszövőmester. Bezdán, Kis Rajna u. 3. Szóbeli közlésének ideje: 2004. 7. Szécsényi János (Bezdán, 1931) ny. kőművesmester. Bezdán, Zombori út 30. Szóbeli közlésének ideje: 2005. 8. Maros János (Bezdán, 1927) ny., főiskolai végzettségű mezőgazdász (állattenyésztési szak). Bezdán, Kosuth Lajos u. 52. Szóbeli közlésének ideje: 2009.

apján kívül még 37 ismeretlen személy nyugszik? A halottak napja előtti nap délutánján a tömegsír felett már gyertyák égnek és friss virágcsokrok láthatóak, ami arra utal, hogy Bezdánban, de vidéken is, többen úgy tudják, hogy szeretteiket oda temették el.

1945-től minden évben, a halottak napján (november 2-án), az Alsó-temetőben tartott gyászmisén megemlékeztek az 1944-es ártatlan, magyar civil áldozatokról is. A megváltozott politikai körülményeknek köszönhetően, nyilvános kegyeletadó ünnepséget november 3-án, 1990 óta tartanak az említett temetőben. Azért ezen a napon, mert a bezdáni vérengzés 1944. november 3-án kezdődött el. Az első nyilvános gyászmisést Ft. Maconkai Ferenc (Zenta, 1921–2001) plébános celebrálta. Ezt követően a szép számú egybegyűlt, az isterbáci legelőn kivégzett bezdáni férfiak három, egyforma, észak-dél irányú kőkereszt-sora előtt meghatottan hallgatta végig a 46 évvel azelőtti tragikus események történetét. A gyászrendezvény végén koszorút helyeztek el az egyforma kőkereszt-sorok elé és a temetőkápolna mögötti, tömegsírt jelölő, a „(...) Nist Mihály (...) és 37 ismeretlen.” feliratú sírkereszt tövébe. 1998-ban a három kőkereszt sor elé egy nagyobb műkőkeresztet állítottak a következő felirattal: *Isterbác / 1944. nov. 3.*

Az isterbáci kivégzések utáni hónapokban az áldozatok hozzátartozói több esetben fordultak a hatósághoz azzal a kérelemmel, hogy valamelyik temetőbe engedélyezzék a sekély sírgödrökbe elhantolt hozzátartozóik újbóli eltemetését egyházi szertartás mellett. A kérelmeket a hatóság rendre elutasította. Végül, amikor már kellemetlen szagok kezdtek terjengeni az ideiglenes sírhelyek közelében és járványveszély fenyegetett, egy tanítónő¹ a helyszínen állomásozó bolgár katonaoorvoshoz

¹ Feltételezzük, hogy Csépes Jenőné szül. Vas Izabella, vagy Sirály Mária (Sirály András tanító felesége), akit a magyar közigazgatás idején, Magyarországról helyeztek Bezdánba.

fordult segítségért, akivel angol nyelven sikerült megértetnie magát. Amikor az orvos felhívta a katonai hatóság figyelmét egy esetleges járványveszély kialakulására, a Zombori Helyőrség egészségügyi osztálya 1945. március 27-én engedélyezte a Bezdán helység területén ideiglenesen eltemetett civil áldozatok holttesteinek az Alsó-temetőbe való áthelyezését. Március 28-án az isterbácsi legelőn és magában a községben ideiglenesen eltemetett személyek tetemeit kihantolták, és még aznap lovas kocsikkal az Alsó-temetőbe szállították.

A kisebb tömegsírokat és az egyéni sírgödröket a Helyi Nép-felszabadító Bizottság által kirendelt helybeli férfiak nyitották fel. A községben dolgozó egyik munkacsoport vezetője Szélig Ferenc (ragadványnevén Dönci) volt. A csoport tagja volt Ruff Ferenc (Bezdán, 1912 – Mohács, ?) is. Az isterbácsi legelőn lévő egyéni sírgödrökből a Zárol Ferenc vezette munkacsoport ásta ki a tetemeiket. Ahol szükség volt, vagy meg volt rá a lehetőség, azonosították a halottakat. Az azonosított halottakat a Kapp Gyula (Apatin, 1895 – Bezdán, 1985) asztalosmester által készített koporsókban szállították a temetőbe. Az azonosításoknál igyekezett jelen lenni az említett bolgár katoniorvos, aki a Zombor úti Csordás Mátyás pékmester házában volt elszállásolva. A koporsókba zárt tetemeiket a római katolikus egyházi szertartás mellett helyezték örök nyugalomra az Alsó-temető északkeleti részében kijelölt helyre. Közülük néhányat családi sírboltba temettek el.

Az azonosítatlan személyek tetemeit egyházi szertartás és pontos számuk lejegyzése nélkül, az Alsó-temető délnyugati (a temetőkápolna mögötti) részében, 1945. március 28-án ásott tömegsírba hantolták el. Közéjük néhány olyan személy holtteste is került, amelyeket kiásásuk alkalmával a jelenlevő családtagok és ismerősök felismertek. Az itt dolgozó munkacsoport tagja volt a Fő utcai Buzgó János (1863–1956) kereskedő.

A továbbiakban közöljük az azonosítatlan halottak nyugvóhelyeül szolgáló tömegsírral kapcsolatos kutatásaink eddigi eredményeit.

A bezdáni születésű Ruff Ferenc (ragadványnevén Tojás) a második világháború befejezése után áttelepült a magyarországi Mohácsra. Az 1974-ben lejegyezett szóbeli visszaemlékezését az 1944-es bezdáni, kisebb tömegsírok helyéről és az ezekből 1945. március 28-án kihantolt holttestek számáról, előbb Cseres Tibor magyarországi író, majd a bezdáni származású, Magyarországon élő Bosnyák Sándor (1932) néprajzkutató közölte munkájában. Az előbbi szerző a *Vérbosszú Bácskában* című, 1991-ben megjelent könyvében tette közzé, az adatközlő nevének feltüntetése nélkül. Az utóbbi szerző a *1100 történelmi monda* című, 2001-ben kiadott művében jelentette meg, az adatközlő nevének megnevezésével. Ruff Ferenc római katolikus vallású, műszövőmester volt. Fiatal korában a Bezdáni Sport Egylet (BSE) futballcsapatát eredményes középcsatárként erősítette. Idézünk a *1100 történelmi monda* című könyvben olvasható visszaemlékezéséből:

Lacit (Mészáros László, szül. 1924-ben – a szerzők megj.), a sógoromat kerestem, mentem a faluban, s mindenhol kerestem. A nagymalomban kilenc halottat szedtünk fel, a főutcán, Stein Miklósnál hetet, a Knipf-féle iskolában ötöt, a Flesz Miskánál is ötöt. A Pusztai utcán (helyesbítés: a Zombor utcában – a szerzők megj.) Szécsényi Pistánál is felvettünk hetet. Aztán kettőt, egyet, hármat – az udvarokban, trágyadombokban voltak elásva, kutakba bedobva.

Az Új utcán hosszú árok volt. Azt mondták nekik: ha szaladtok, akkor megmenekültök. Szegények, össze voltak drótozva egymáshoz. Aztán nemhogy szaladtak volna együtt, jobbra-balra rángatták egymást, ezek meg hátulról belelőtték őket a gödörbe. Ezek heten voltak.

A Tallósi Józsi bácsinál a kút a folyosón volt megásva. Így húzták, és bent a konyhában megengedték és folyott. Áprilisban rendbe akarták

tenni a kocsmát, nyitni akart. Próbált vizet húzni, nem megy. Hát föl-nyitják a kutat – olyan deszkákkal volt letakarva –, majdnem a tetejéig hullák voltak benne. Elment jelenteni, azt mondták:

– Nem szabad kiszedni őket, be kell tömni.

Akkor volt olyan, nem bírom megérteni, földbe volt ásva, és ilyen laposra széjjel volt nyomva a feje. Láttam olyat is, hogy végig volt hasítva, a nyakától leig, és a szíve kint volt. Mikor kiástuk, így találtuk meg.

A Ruff Ferenctől származó adatok alapján kezdtünk hozzá a „37 ismeretlen” személy nyugvóhelyéül szolgáló tömegsír titkának a megfejtéséhez. Eddig három szemtanút sikerült szólásra bírunk. Két adatközlő szemtanú és három adatközlő igazolta Ruff Ferencnek az áldozatok számára vonatkozó állítását. Egy szemtanú cáfolta Ruff Ferenc elmondásának azt részét, amelyben olyan dolgokat közölt, amit ő is csak hallott, de nem látott.

Szécsényi János (Bezdán, 1931) kőművesmesterrel 2005. január 7-én, a Zombori út 30. sz. alatti lakóházában beszélgettünk el. A többi között elmondta:

– Szüleim Baranyában éltek. Nagyszüleim a Lina-csárdában dolgoztak. Én főleg Bezdánban, dédszüleimnél, Pálinkás Jánosnál és Pálinkás szül. Nagy Évánál tartózkodtam, a Zombor utca (ma Kossuth Lajos u.) 32-es számú házukban. Innen jártam iskolába. Az elemi (általános) iskola négy osztályát Bezdánban, a polgári iskola első osztályát Zomborban, a többi három osztályát pedig a baranyai Kács faluban végeztem. Géplakatosinas lettem, de miután a rézhegesztéstől mérgezést kaptam, elmentem kőműves inasnak. Így lettem kőművesmester. Három évig a Német Szövetségi Köztársaságban, majd a bezdáni Beton-Graditelj építővállalatban dolgoztam. 1990-ben vonultam nyugállományba. 1944. november 3-án a dédszüleimnél, a Zombor utca 32. sz. alatti házukban laktam. Néhány nappal korábban a

házban egy szovjet híradós egység rendezkedett be. Az egység 10-12 katonából állt, és volt nekik néhány speciális gépkocsijuk. Parancsnokukat „lityinánt”-nak hívták. Ez az elnevezés talán valamilyen katonai rendfokozatot jelentett (főhadnagy). Sohasem tudtam meg e szó igazi jelentését. Ő szeretet velem szóra-kozni. Mivel egy kicsit tudtam szerbül, megértettük egymást. Azt mondta, hogy van neki otthon két körülbelül velem egyko-rú fia. A jó ember benyomását keltette bennem. November 3-án, amikor a partizánok szedték össze a helybeli férfiakat munkára, „lityinánt” talán már tudta, hogy azokat ki fogják végezni Ister-bácon. Ezt abból tételezem fel, hogy néhány férfit (például Tibor Istvánt [1920] és Csanda János tárogatóst) befogadta házukba. Egyszer egy német repülőgép („stuka”) bombázni akarta há-zunkat, de a bombák a szomszéd Benedek István kádármester (hordókészítő) házára (Zombor u. 34.) estek. Az épület leégett. November 3-án a jugoszláv katonai hatóság felszólítására, mi is elhagytuk a községet, de néhány nap múlva visszatértünk a házukba. A szovjet katonák még ott tartózkodtak. A házuk kertje határos volt Pálinkás István kertjével. Az ő lakóháza a Fő utcán volt, és a 29-es számot viselte. E házat, amelyben bolt és italozó is működött, inkább Kedves János házaként ismerték az emberek. Pálinkás István, Kedves János apósa volt. A ház he-lyén ma üres házhely található.

– 1944 novemberében, a pontos napra már nem emlékszem, hét partizánférfi és egy partizán nő Pálinkás István házából a kerten keresztül hét német katonai egyenruhás, nagyon fiatal férfit kísért a mi kertünkbe, egészen a kukoricagóréig, amely elválasztotta kertünket házuk udvarától. A német katonáknál ásó és lapát volt. Amikor a „lityinánt” észrevette a fegyveres partizánokat a górénál, odament hozzájuk. Én vele tartottam. „Lityinánt” és a partizánok között hangos szóváltásra került sor. Bár a szovjet tiszt mellett álltam, nem értettem, hogy miről

beszéltek. Közben a német katonák kiástak egy kisebb és egy nagyobb gödröt. „Lityinánt” és én visszamentünk házunk udvarába, de láttuk, hogy miután a partizánok hat német katonát arccal a göré felé fordítottak, a partizán nő hátulról agyonlőtte őket. Valamennyien belebuktak a nagyobbik gödörbe. Az életben hagyott német katona elföldelte társait. Ezután a partizánok a hetedik katonát a kisebbik gödör szélére térdepeltették és tarkón lőtték. Magától esett bele a gödörbe. Őt a partizánok földelték el. Nekem úgy tűnt, hogy a partizánok be akartak jönni a házunkba, de „lityinánt” ezt nem engedte meg. Azon az úton távoztak, amelyen hozzánk érkeztek.

– 1945. március 28-án nálunk is megjelent egy csoport helybeli férfi, hogy kiássa a német katonák tetemeit. A munkacsoportot Szélig Ferenc vezette. A tetemeket olyan dögszállító kocsifélére rakták és elvitték. Kiásásukat dédszüleimmel együtt néztem végig.

Szécsényi János adatközlő szemtanú igazolta Ruff Ferenc állítását a Zombor (ma Kossuth Lajos) u. 32. sz. alatti lakóház kertjében lévő kisebb tömegsírból kihantolt tetemek számát illetően.

A holttesteket az Alsó-temető délnyugati részében, 1945. március 28-án ásott tömegsírba temették el újra.

Elisabeth Steint 1944. december 27-én egy bezdáni német csoporttal elvitték munkára a Szovjetunióba. Így került Bude-novkába, Kalmiusba, majd 1949. december 8-án Lengyelországon keresztül a Szövetségi Német Köztársaságba, Trustbergbe. 1993-ban könyvet jelentetett meg viszontagságos életéről. Az utóbbi húsz évben többször járt Bezdánban és hosszasan elbeszélgetett a szerzőkkel. Minden alkalommal megemlékezett a bezdáni németek sorsáról is. Ma Traunreutban él. A tőle halottakat így foglalhatnánk össze: A Stein család a XIX. század közepén Gádorról (Gakovo) települt át Bezdánba. Édesanyja

a küllődi Keller családból származott. Bezdánban Katharina Steinnek ismerték, a magyarok csak Kádi néninek hívták. Édesapját, Adam Steint és nagybátyját, Stefan Steint 1944. november 3-án kivégezték Isterbácon. Holttesteiket édesanyja az Isterbácon lakó gyepmesternétől, Midlinszki (Gondos) Annától (1903–1984) kért lovas kocsin november 6-án kivitte a szállásra és ott a bejárati kapu előtt ideiglenesen eltemettette. 1945 augusztusában elvitték a gádori táborba. 1947 decemberében többedmagával a kničanini (rezsőházai, rudolfsgnadi) táborba került. 1949-ben a vrbovski-i lágerből engedték szabadon. Ezután mintegy hat évig élt Bezdánban. Miután 1955. január 31-én a szálláson elhantolt holttesteket a bezdnáni Alsó-temetőben egyházi szertartás mellett eltemettette, a Szövetségi Német Köztársaságba távozott.

Elisabeth Stein édesanyja 1945. március 28-án jelen volt Philipp Stein, Alsó-Új u. 74-es számú lakóháza kertjében lévő kisebb tömegsír felnyitásánál. A községbeli német ajkú polgárok úgy tudták, hogy oda küllődi németeket temettek el. Édesanyja Küllődön élő anyai nagyapja, Johann Keller holttestét kereste. Sikerült megtalálnia. Az identifikációban segédkező más német asszonyok felismerték Anton Baron, Josef Fröchlich, Nikolaus Rile, Mathias Engländer és Johann Kunzer tetemét. E tömegsírból került elő a zombori Nist Mihály is. Őt, ruhája alapján a leánya ismerte fel, de megtalálták nála igazolványát is.

A Philipp Stein kertjében kiásott valamennyi holttestet az Alsó-temető délnyugati részében lévő tömegsírba földelték el. A tömegsír felett csak Nist Mihálynak és Johann Kellernek van síremléke. Ebből arra következtethetünk, hogy a másik öt személy tetemét nem a családtagok, hanem az áldozatok ismerősei ismerték fel.

Katharina Stein adatközlő szemtanú közlése az Új utcai kisebb tömegsírban talált holttestek számáról megegyezik Ruff Ferenc állításával.

Ruff Ferenc visszaemlékezése szerint a Fő utcában három helyen volt kisebb tömegsír. Ezek helyét pontosíthatjuk. A Gólya utca és a Fő utca sarkán állt Amrein István lakóháza (Fő utca 19.), amelyben bolt működött. A szomszédos épület – déli irányba haladva – a Knipf-féle iskola (Fő utca 23.) volt. Ennek kertjében öt holttestet exhumáltak. A következő lakóház bolthe-lyiséggel (Fő utca 23.) Höger Istváné volt. A szomszédház (Fő utca 25.) tulajdonosát Nikolaus Steinnak hívták. Az ő kertjében hét holttestet ástak ki. A következő lakóház (Fő utca 27.) özv. Fless Mihálynéé volt. Kertjében öt holttestet hoztak felszínre. A Knipf-féle iskolaépület, valamint Nikolaus Stein és özv. Michael Flessné lakóházának helyén ma a Testvériség-egység Általános Iskola kétemeletes épülete áll.

Kelsch Sándor (Bezdán, 1921 – Bezdán, 1995) 1963-tól 1986-ig a bezdáni gyógyfürdő raktárosa és anyagbeszerzője volt. Elmondása szerint, a huszas éveinek elején édesapja, Kelsch János (Bezdán, 1887 – Zombor, 1972) borbélyműhelyében (Fő utca 10.) dolgozott. 1944 őszén hét magyar katona, akiket a visszavonuló utászegységük hagyott hátra, többször náluk borotválkozott. Kelsch János valahogyan megtudta a katonáktól: azért tartózkodnak Bezdánban, mert a következő napokban, mielőtt átkelnének a Dunán, fel kell robbantaniuk a Ferenc-csatornai Dora-hidat és a Sebes-foki hidat. A utászegység parancsnoka úgy értékelte, hogy e hidak levegőbe röptetésével lelasíthatnák a szovjet hadsereg és a jugoszláv katonaság felvonulását a Duna-partra. Ahogy múltak a napok a hét honvédban mind jobban megerősödött az elhatározás: nem semmisítik meg a hidakat, hanem megadják magukat a partizánoknak. Úgy gondolták,

hogy az utóbbiak méltányolják majd a tettüket és hadják őket tovább menni. Nem így történt.

Kelsch Sándor a hét magyar katona sorsáról először november elején édesapjától és a tőlük második házban lakó Kelsch Istvántól (Bezdán, 1868 – Bezdán, 1955) hallott. Azokban napokban igen megviselte az isterbáci legelőn agyonlőtt, tizenhat éves Gyula öccsének a halála.

Kelsch István a XIX. század végén és a XX. század elején tűnt fel családjával Bezdánban. Mivel gazdagon nősült (feleségének 20 kat. hold föld hozománya volt), a kisbirtokos földművesből földbirtokos lett. A család hamarosan már a föld bérletdíjából is megélt. Felépítette az első egyemeletes lakóházat (Fő utca 6.) a községben. Kertje végében fakereskedést nyitott. Fiuk, Kelsch János (Bezdán, 1887 – Zombor, 1944) tovább öregbítette a család hírnevét. Részt vett a helyi önszegélyező egylet (bank) irányításában, volt tűzoltóparancsnok, templomi énekkari és műkedvelő zenekari tag, műkedvelő színjátész, vadász, kaszinólátogató stb.

Az ilyen múlttal rendelkező család a második vilgháború befejező hónapjaiban nem kerülhette el a „felelőségre” vonást. Kelsch István november 3-án a Fő utcai Nikolaus Stein pincéjébe került. De szerencséje volt a túlsúlyos, nehezen mozgó, 76 éves férfinak, mert fogva tartói, mint jelentéktelen személyt szabadon engedték. Kelsch Sándor tőle hallotta, hogy kik voltak vele a pincében lecsukva. Ott volt az a hét magyar katona, akik, amíg a községben tartózkodtak, igénybe vették a Kelsch-borbélyműhely szolgáltatásait. Rajtuk kívül a pincében bezdáni férfiakat is látott.

Kelsch János nem volt olyan szerencsés, mint apja, Kelsch István. Őt halálos betegen bevitték a zombori Kronich-palotába, ahol – családja tudomása szerint – kínvallatás közben meghalt.

Kelsch János borbélymester, Kelsch István földbirtokos és Kelsch Sándor raktáros közlése szerint a partizánok Nikolaus Stein lakóházában hét honvédet tartottak fogva. Hallomásból, úgy értesültek, hogy agyonlőtték őket. Ruff Ferenc visszaemlékezésében az áll, hogy az említett lakóház kertjében hét személy holttestét kihantolták.

Végső nyugvóhelyük az Alsó-temető délnyugati részében lévő tömegsír lett.

A Knipf-féle iskola kertje a Gólya utcai házakból volt a legjobban megfigyelhető. Právgyik József lakóházának udvarából több bezdáni polgár figyelte az iskola kertjében lévő kisebb tömegsír feltárását. Ruff Ferenc szerint ebből öt személy holtteste került felszínre.

Ifj. Schmidt József (Bezdán, 1923 – Bezdán, 1944) tetemét szülei a rajta lévő, lenfonálból készült alsóneműje alapján azonosították. Kezei össze voltak kötve. Koporsóját a család tagjai asztalos kocsin húzták ki az Alsó-temetőbe. Az Isterbácon kivégzett férfiak sírhelysorába temették el. Az egyházi halotti anyakönyvbe úgy jegyezték be, hogy az isterbáci legelőn lőtték agyon.

Németh János (Bezdán, 1908 – Bezdán, 1944) malom társtulajdonosról úgy tudja családja, hogy eltűnt. Egy rokona 1944. november 3-án, délután látta, hogy fegyveres partizánok fiákeken, a Zombori úton, a főutca irányába kísérték. Valószínűleg, miután 1944. március 28-án holttestét a kerti tömegsírból kihantolták, az Alsó-temető délnyugati részében ásott tömegsírba újra elföldelték. Bizonyára ez történt Makai Bálint (Bácsfeketehegy, 1912 – Bezdán, 1944) szabómester tetemével is. Tudomásunk szerint kivégzése előtt a Fő utcai Nikolaus Stein pincéjében tartották fogva. Síremléke az Alsó-temetőben nem található. 1947-ben azzal a megjegyzéssel nyilvánították holttá (bíróági végzés – 222/47), hogy elhunyt Bezdánban, 1944. október 31-én.

A Zombori Kerületi Népfelszabadító Bizottság a 2829/1945 számú végzésével holtta nyilvánította Marna József (29 éves) tákácsot. A Zombori Járási Népbíróság 1947-ben Nagy István (21) földművest nyilvánította holtta. Az állami halotti anyakönyv szerint, az utóbbi kettőt Isterbácon lőtték agyon. Elhalálozási helyük és végső nyugvóhelyük továbbra is kérdéses. A plébániahivatal nem anyakönyvezte őket. Lehetséges, hogy e két személy, valamint az isterbáci legelőn agyonlőtt, azonosítatlan és az egyházi halotti anyakönyvbe 1945. március 28-án bejegyzett „Ismeretlen fiú” (valószínűleg magyar katona) holtteste az Alsó-temető délnyugati részében lévő tömegsírban nyugszik.

Tallóssy József (Bezdán, 1926) műszövőmester, Kis Rajna u. 3. sz. alatti lakos 2004 decemberében a következőket mondta el a szerzőknek:

– Nem helytálló az állítás, hogy a Fő utca 8. sz. alatti egykori Korona kávéház (az épületben ma diszkóklub működik – a szerzők megj.) kútjában 1945-ben halottakat találtak. A magyar közigazgatás idején apám, Tallóssy János (Bezdán, 1896 – Bezdán, 1969) a Korona kávéházat vezette. Én, Tallóssy József akkor 18 éves voltam. 1944 októberétől a kávéház mind két nagytermében emeletes faágyak voltak felállítva. Először a visszavonuló német katonák, majd a menekülő német polgárok használták. Amikor a szovjet és a jugoszláv katonák bevonultak a községbe, a kávéház két nagyterme az ő szálláshelyükként is szolgált. De ők már igénybe vették az épület pincéjét is. Valószínűleg ott valami elsősegélynyújtó vagy sebesültkötöző helyiséget alakítottak ki. A pincében ásott kút volt. A kávéház konyhája a kút felett épült. A kútból vizet lehetett felpumpálni a konyhába. A konyhából ajtó nyílt abba a nagyobb terembe, amelyben a színpad állt. Mi, az épület hátsó részében laktunk. Miután családunk 1945 tavaszán rendbe hozta a termeket, apám dolgozni kezdett vendéglősként. Októberben, a vendéglőben már szüreti bált is

rendeztünk. A bíróné, Steiner Györgyi, a bíró pedig Furman Feri volt. Azokban a hónapokban a munka annyira megszaporodott, hogy a kútvizet nem győztük hordani a két szomszédtól (a Fő utca 6-os és 10-es sz. lakóházából). Ezért apám elhatározta, hogy rendbe tesszük saját kutunkat. Keresett valahol egy kisebb csákyát, és azzal igyekeztünk megtisztítani a kutat. Abból sok mindent kisedtünk: ruhaneműt, kötszert, emberi végtagrészeket stb. Holttestet, egyet sem találtunk. A kútból előkerült emberi testrészek olyan mélyen megráztak bennünket lelkileg, hogy a kutat újból lezártuk, és továbbra is a szomszédoktól hordtuk a kútvizet.

A bezdáni Alsó-temető délnyugati részében, az „Itt nyugszik / Nist Mihály / 1889–1944 nov. 19. / és 37 ismeretlen.” feliratú sírkereszttel jelzett tömegsírban nyugvó személyek közül sikerült huszonhatnak kisebb-nagyobb pontossággal megállapítanunk kilétét. Kutatásainkat folytatjuk, hogy minél többet tudjunk meg a mintegy 65 évvel ezelőtt ásott tömegsír titkáról.